

Etnikai reneszánsz...

TABAJDI CSABA ÉS BRONYISZLAV HOLOPOV BESZÉLGETÉSE

Az „etnikai reneszánsz” kifejezés úgy tűnik, még nem jelentkezett a szovjet sajtóban. Szokai Imre és Tabajdi Csaba magyar politológusok „Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés” című cikkében találkoztunk vele, amelyet tavaly publikáltak. A cikk azonban nemcsak a nemzetiségi folyamatok világszerte történő megélnkülését kifejezően meghatározó, jól hangzó, de valószínűleg nem vitathatatlan terminológia használatával keltett figyelmet, hanem a nemzetiségi problematika bizonyos új megközelítése módozataival is. Ezzel összefüggésben a szerzők — az MSZMP KB felelős munkatársai — cikkükben az elméleti elképzeléseknek a politikai gyakorlatban történő megvalósításáról értekeztek.

Bronyiszlav Holopov, a „Druzszba Narodov” című folyóirat tudósítója Budapesten találkozott a szerzők egyikével, Tabajdi Csabával, az MSZMP KB Külügyi Osztályának helyettes vezetőjével. Az alábbiakban közöljük beszélgetésüket.

MI TARTJA FENN AZ EGYSÉGET?

Bronyiszlav Holopov: Az elmúlt időszakban néhányszor alkalmam volt megfordulni Örményországban, Azerbajdzsánban, Grúziában. Ezeket az utazásokat, hogy a sajtó kifejezésével éljek, „a hegyi karabahi és körülötte zajló események” váltották ki. Eppen Kaukázuson túli utaim alatt hallottam külföldi rádiókban (a szovjet újságok erről szinte semmit sem írtak), hogy Magyarország lakói milyen hevesen vitatták meg a nemzetek közötti kapcsolatok problémáit. A vita menete már csak azért is érdekelt, mivel sokszor jártam országukban, írtam róla. Most a magyarokat elsősorban a határokon túl élő rokonaik, földijeik helyzete nyugtalanította, akik — mint megtudtam — a magyarság összlétszámának egyharmadát jelentik, és a magyarok az Európa különböző országaiban élő nemzeti kisebbségek közül az első helyet foglalják el. Mint sajtójuk írta, az elmúlt években különösen Romániában nehezedett a magyarok helyzete.

Bár a Kaukázuson túli fejlemények és a magyarokat nyugtalanító események igen eltérő jellegűek (e téren általában nehéz azonosságot találni), ennek ellenére egyidejűségük miatt, szerintem, ahogy mondani szokás, egy dobozba kerültek.

Ez készítetett arra, hogy jobban elgondolkozzam a nemzeti fejlődésnek világszerte annyira felélnkülő különböző folyamatait érintő közös megközelítésekről. És még azért, mert cikkükben a Tabajdi Csaba által használt, a legkülönbözőbb országokban és térségekben zajló összes és mindenféle folyamatot közös nevezőre hozó „etnikai reneszánsz” terminus akaratlanul felkeltette figyelmemet, de ugyanakkor kétségeket is ébresztett. Mondjuk, lehetséges-e egy rubrikába egyesíteni az olyan egymásra nem hasonlító jelenségeket, mint amilyenek a Nyugaton és Keleten zajló etnikai folyamatok? Vagy: megengedhető-e, hogy velük kapcsolatban a „reneszánsz” kifejezést használjuk? Hisz ebben a szóban már benne foglaltatik a végbemenő folyamat, esemény pozitív értékelése, ugyanakkor más, nemzeti alapon

kialakuló jelenkori események konfrontációhoz, konfliktusokhoz, sőt helyenként vérontáshoz vezetnek, amikor előfordul, hogy az emberek megfélemeznek az ember magasztos küldetéséről.

A humanizmus eszméi ilyen események során nem újjászületnek, hanem ellenkezőleg, lehangoltnak. Az etnikai reneszánsz vajon nem a nacionalizmus újjáéledését jelenti-e egyszerűen?

Tabajdi Csaba: Úgy tartják, hogy a kételkedés gyümölcsöző az igazság megtalálásához... Természetesen az „etnikai reneszánsz” kifejezés, mint minden terminus, jelentős mértékben feltételes meghatározás. Az általa megjelölt jelenségeket egy azonos jellemző alapján egyesíti, míg más vonásokat számításán kívül hagy. Ezek a „más” vonások pedig nagyon különbözőkké teszik a nemzeti folyamatokat, kialakulásuk okát, jelentkezésük jellegét és politikai céljaikat illetően.

Vegyük például a fejlődő országokat, a „harmadik világot”. Itt az etnikai reneszánszot főleg a gyarmatosítás maradványainak leküzdése és a neokolonializmus elleni harc váltja ki. A gyarmatosítók a gyarmatok határait úgy húzták meg, hogy egyáltalán nem vették figyelembe a néprajzi sajátosságokat. Sőt, kedvező volt számukra, hogy a gyarmatokon a különböző etnikai közösségek között megmaradjon a feszültség, oszd meg és uralkodj! De a gyarmat önálló állammá vált, a törzsi szembenállások ennek ellenére fennmaradtak, zajlanak a népcsoportok differenciációjának és a nemzetek konszolidációjának folyamatai, forr, „erjed” az üst. Ugyanakkor az állandóan megújuló műszaki-tudományos és gazdasági alapra támaszkodó civilizációs haladás a „harmadik világba” behatolva egyáltalán nem járul hozzá az etnikai különbözőség megőrzéséhez, a népeket az egységesítés irányába ösztönzi, ezek pedig a korábbiaknál aktívabb ellenállást fejtenek ki.

B. H.: De a „jó öreg” Európa a fejlődésnek ezeken a szakaszain régóta túljutott, és az etnikai talaj itt sem szilárd.

T. Cs.: Nem kizárt, hogy éppen az etnikai egységesítés európai példája ijeszt el a „harmadik világot”. Hisz kontinensünk számos országa éppen ez ellen lép fel. Ha az etnikai egységesítéssel való szembenállás nem foglal el elsődleges helyet a fejlődő országok „reneszánszának” okai között, akkor Európában, véleményem szerint, ez a tényező vezető szerepet játszik.

B. H.: Tehát a harmadik világ és Európa között itt bizonyos azonosság figyelhető meg...

T. Cs.: Igen, az etnikai egységesítéssel való szembenállás folyamatai ezekben a térségekben az okokat és formát tekintve különbözőek, lényegüket tekintve azonban hasonlóak. Igaz, még Európában sem azonosak az egységesítéssel való szembenállás különböző formái. Már csak azért sem, mert ez a folyamat Európa térségeinek többségében úgy mondhatnánk természetes úton ment végbe — elősegítette az új ipar, az új gazdaság, a nemzetközi kapcsolatok erősödése. Ugyanakkor egyes térségekben a „természetes” egységesítést annak idején kiegészítette az erőszakos etnikai asszimiláció: az erős nemzetek maguk alá gyűrték azt, aki gyengébb volt. És ma, az etnikai egységesítés elleni általános tiltakozás során az erősek által elnyomott „kis népek”, mint például Bretagne vagy Provence Franciaországban, Wales Nagy-Britanniában (hogy Észak-Írországról ne beszéljünk), Baszkföld vagy Katalónia Spanyolországban az újjászületésért, sajátos jellegük reneszánszáért küzdenek.

Az emberiség nem óhajt mindent egy nemzeti jelleg nélküli kaptafára húzni, etnikai szabály-uniformistát hordani. Európa lakói megízlelve a nemzeti jelleg nélküli egyneműséget, az etnikai különbözőség, differenciáltság felé törekszenek. Ez a differenciáltság — nem más, mint immun-válasz, védekező reakció az egyneműségre, az élet szabványosítására, még ha ez utóbbi nem is erőszakos úton (amikor a válasz-reakció magától értetődő), hanem természetes módon következett be.

Az ilyen differenciáltságra való törekvés jelenti azt a közöset, általánosat, ami lehetővé teszi, hogy a mai nemzeti fejlődés eltérő folyamatait egy rubrikában — az „etnikai reneszánsz” alá csoportosítsuk.

B. H.: Tehát az ilyen reneszánsz egyik pólusán lehetnek olyan folyamatok is,

amelyek nacionalista színezettel — egy nemzet másik fölötti fölényének állításával, kérdéssel — bírnak, míg a másikon: az egységesítés. Az ismeretlen pedig az arany középút: a nemzeti sajátosságoknak e két szélsőségbe való zuhanás nélküli érvényesítése. Akkor a reneszánsz szó igazolást nyer a nemzeti fejlődés mai folyamataihoz viszonyítva.

T. Cs.: Simán, szélsőségeibe való elhajlás nélkül ezek a folyamatok nem tudnak végbemenni. Az más dolog, hogy jobban megértve az itt jelentkező ellentmondások jellegét, el kell sajátítani békés úton történő megoldásukat. Igen, nem tanultuk meg ezt teljesen, ez a helyzet.

B. H.: A népek különbözőségéért, differenciációjáért síkra szállva nem jutunk-e olyan helyzetbe, amely mondjuk a Szent Római Birodalom széthullása után kialakult: apró fejedelemségek, hercegségek, őrgrófságok százainak létrejötté?

T. Cs.: Véleményem szerint nem kell azt gondolni, hogy az etnikai sajátosságok megőrzése feltétlenül megköveteli a nemzet vagy népcsoport teljes politikai önállóságát. Közülük egyesek számára ez szükséges, másoknak nem. De maga a nemzet, népcsoport maga határozhassa meg politikai, területi, kulturális autonómiája formáját. Azaz legyen joga az önrendelkezésre, annak formája keresésére. Mindenesetre azonban, ha a népcsoport egy államban nemzeti kisebbségként él, akkor az erősek szent kötelessége, hogy biztosítsák számára az etnikai-kulturális autonómia jogát.

Egyébként nálunk még nem értékeli megfelelően a kis államoknak a világpolitika színpadán játszott szerepét, pedig ez a szerep szintén sajátos és nagy. Példának okáért, amikor a nagyhatalmak viszonya kieleződik, és nem találják meg az utakat a párbeszéd folytatásához, éppen a kis államok segítenek a dialógus felújításában...

B. H.: Tehát, az egységesítés, homogenizálás negatív töltetű folyamatok, a nacionalista szélsőségektől mentes etnikai differenciáció pedig pozitív előjelű jelenség... En ugyanakkor jól magam elé tudom képzelni az embereket, akik szétárlják karjaikat: mi történik? A világ haladó erői a múltban vajon nem az integrációt, a népeknek a keresett ideál jegyében fogant összeforrottságát tűzték-e zászlójukra, és most pedig, tessék — az elkülönülés... Az országok és nemzetek fejlődési szintjének kiegyenlítése nemes célnak tűnt, és ma ezt a célt mint szabványosítást bélyegzik meg. Az történik, hogy a tűzre vetjük azt, amit elkövettünk...

T. Cs.: Tegye még hozzá, hogy az emberiség legjobb képviselői valaha büszkén hirdették magukról, hogy „világpolgárok”, s ezt a legmagasabb rendű kultúra jegyeként tartották számon, aztán pedig az intellektuális elitnek ezen képviselőit megvetően kozmopolitának kezdték nevezni. De valójában az integráció és differenciáció, a „világpolgárok” és a hazafiak szembeállítása — képzelgés. Ezek a jelenségek dialektikus, azaz ellentmondásos fejlődésben egyesülnek. A differenciáció nem helyettesíti az integrációt, hanem új minőségi fokra emeli azt.

Az integráció — az egyesülésnek, a rendszer összeforrásának a folyamata valójában. Rendszer az állam, a nemzet, a szervezet is. Azonban ez azt jelenti-e vajon, hogy a rendszer annál szilárdabb, minél egyszínűbbek, ha úgy tetszik, egysíkúbbak alkotóelemei? Mint kiderült, nem. Tudjuk, hogy egy rendszer annál tökéletesebb, minél rugalmasabb, minél inkább képes az önkiigazításra, a változásra. Ezt pedig a sokféleséggel, az alkotóelemek sokszínűségével, a köztük levő belső kapcsolatok minél nagyobb szétágazásával, specializálódásával lehet elérni. Tehát, amikor egy rendszer tökéletesebbé válik, akkor alkotóelemeinek bonyolultabbá, egymástól eltérőbbé kell válniuk, aminek következtében nőni fog a rendszer életképessége, szilárdsága.

B. H.: Bizonyára itt helyénvaló azt felidézni, hogy nem az az erősebb és szilárdabb társadalom, amelynek minden tagja néma, alázatos csavar a maga helyén és semmi több, hanem az, amely a legkedvezőbb feltételeket hozza létre az alkotó szerepüknek tudatában levő és azt kiteljesítő személyiségek formálásához és tevékenységéhez.

T. Cs.: Ami az etnikai sokszínűséget illeti, ezt már létünk környezetének változatossága, az élet különbözősége is kiváltja. Minél sokszínűbb a világ etnikai földrajza, annál reménytelibb az ember és a természet kölcsönös viszonya. Ha a világ változatossága egységessé válik — akkor ez a kölcsönviszony is meggyengül. Emiatt van, hogy mindegyik etnosz-sejt, vagy sejtek összessége a közös rendszerben — halhatatlan az emberi emlékezet számára. Az etnoszok sokszínűségét elszegényítve közös agyunkat, az emberi civilizáció agyát szegényítjük el.

B. H.: Ily módon gondolkodva, Ön bizonyos mértékig L. N. Gumiljov szovjet tudós eszméihez közelít, amelyeket „Az etnogenezis és a Föld bioszférája” c., régen megírt, de még nem kiadott könyvében fejtett ki.

Ez a munka az etnoszok kialakulásának és fejlődésének új elméletét tartalmazza, amelyet — igaz — hivatalosan a maga idejében elvetettek. Nincs lehetőségünk arra, hogy ezt az elméletet itt ismertessük, mivel ezt ma már maga a szerző teheti meg, népszerű kiadványokban is (vö.: Znamja 1988. 5. sz., Druzba Narodov 1988. 10. sz.), de aláhúzom, hogy ezen elmélet egyik fontos eleme az etnosz és táj közötti fordított kapcsolat állítása. A táj gazdagsága meghatározza az etnoszok gazdagságát. Egyébként a tájak Földünkön ma már szintén egységessé válnak...

T. Cs.: És elszegényedik a természet. Ha életben akarunk maradni, akárcsak a tájakat, meg kell őrizni az etnoszokat. Az etnoszt is és a lakóhelyét is.

B. H.: De térjünk vissza a politikához. Meglepő, hogy a nemzeti integráció és elkülönülés közötti dialektikus kölcsönviszonnyal, az élet sokszínűségének, mint a tökéletesedés feltételének fejlődésével kapcsolatos legegyszerűbb elképzelés csak most kezd a politikai gyakorlatba bekerülni. De mégis bekerül. Itt én csak az A. Adamovics és G. Sahnazarov közötti beszélgetésre utalnék, amely „Az új gondolkodás és a haladás tehetetlenségi ereje” címmel jelent meg a Druzba Narodov 1987/6. számában. A beszélgetés során többek között szó esett arról is, hogy a formák gazdagsága az élet bármely területen a virágzás jellemzője, míg az egyenlődsdi a hanyatlásról tanúskodik, továbbá szóba került a kölcsönös megértés és tisztelet légkörében élő országok és nemzetek sokszínűsége, mint a köztünk levő egyetértés további erősítésének forrása. Hozzáteszem, hogy az ilyen nézetek pártunk vezetésében egyre nagyobb támogatásra találnak. Például A. N. Jakovlev, az SZKP KB Politikai Bizottságának tagja a következőket mondta: „Rendkívül károsnak bizonyult körülményeink között a mindennek mindenáron való egységesítését célzó gyakorlat... Ez az egyenlődsdivel van rokonságban, ugyanabból, az uniformizáltság és egysíkú gondolkodás diadalára irányuló bürokratikus törekvésekből ered. Az ország pedig sokszínű, az emberek és a népek benne különbözőek, és egyenlőségük semmiképpen nem azonosítható az egyformasággal. Ellenkezőleg, az egységesítés, amely úgy tűnik, külsőleg mindenkit egyenlővé tesz, a valóságban kivétel nélkül mindenkit sért és bánt.

T. Cs.: Az A. N. Jakovlev által mondottakban egyébként bizonyos mértékig megtalálható a válasz az Ön által korábban feltett „provokatív” kérdések egyikére: a nemzetek fejlődési szintjének kiegyenlítése nem vezet-e ezek szabványosítására? Természetesen nem, az egyenlőség nem azonos az egyformasággal. Még egy dolgot jegyezzen meg: „az egységesítés, amely úgy tűnik, külsőleg egyenlővé tesz”. Nem az egységesítésen alapuló külső, látszólagos egyenlőségre kell törekedni, a mély és valódi egyenlőség csak a nemzetek és népcsoportok önrendelkezésére és a köztük levő egyenlő jogú viszonyra épülhet. Ide tartozik, hogy lehetséges „világpolgárnak” lenni, azaz az emberiség minden gondját sajátként kezelni, és ugyanakkor a saját nemzet részeként, hazafiként érezni. A sajátosság és általános nem kerülnek szembe egymással. Egy közösség annál szilárdabb, tökéletesebb lesz, minél egyértelműbben érvényesülnek alkotóelemeinek sajátosságai.

B. H.: A. N. Jakovlevet idézve, tudományos és politikai cikkek mai szerzőire emlékezve, az általános emberi problémáktól akaratlanul eljutottunk saját gondjainkhoz: a szocialista országok nemzetiségi problémáihoz. Érvényesek-e rájuk az általunk érintett „etnikai reneszánsz” valamiféle általános jellemzői, vagy a nemzeti fejlődés folyamatai nálunk annyira sajátosak, hogy azonosságot keresni más országokkal e téren értelmetlen?

T. Cs.: Meggyőződésem: nemzetiségi problémáink általános emberi vonásokkal bírnak, ami természetesen nem fosztja meg őket jelentős sajátosságaiktól.

B. H.: És miben áll, Ön szerint, ezeknek lényege?

T. Cs.: A sajátosságokat már az is meghatározza, hogy a szocialista nemzeti-ségi politika a korábbi gyakorlattól eltérően, a V. I. Lenin által megfogalmazott új elvek alapján kezdett el működni. Lenin a népek internacionalista összekovácsolt-ságáért, azaz integrációjukért szállt síkra, de a korábbiaktól eltérő, új típusú formát tartva szem előtt. Végül is a gyarmatosítást, a birodalmak létrehozását is integrációnak lehetne tekinteni, de olyanak, amely erőszakos úton valósult meg. A szocialista integrációnak pedig minden nép azon garantált jogára kell alapulni, amely biztosítja az önrendelkezést, a népek egy bizonyos közösségébe való belépésének kizárólagos önkéntességét, minden népnek és népcsoportnak nagyságuktól független, teljes egyenlőségét e közösségen belül.

B. H.: Lényegében ezt lehet nemzeti elkülönülésen alapuló integrációnak nevezni, amiről éppen beszélünk. Azaz korunk parancsoló követelményét a század elején megértették és megfogalmazták.

T. Cs.: Szűrés Mátvás, az MSZMP KB titkára a múlt év végén ezért mondta a következőket: „Bár Lenin a gondolkodásban és tettekben saját korának konkrét viszonyaiból indult ki, elvei sok tekintetben ma is érvényesek.”

B. H.: Az elvek érvényesek, ezek határozzák meg a szocialista országok nemzeti fejlődésének sajátosságait, ennek ellenére nemzetiségi konfrontációba ütközünk mind országainkon belül — vegyük csak a már említett Kaukázuson túli területet —, mind nemzetközi méretekben, erre példa az, ami az Ön országa és Románia közötti kapcsolatokban tapasztalható.

Igen, lényegében nincs egyetlen szocialista ország sem, amely ne ismerné ezeket a problémákat. Akaratlanul felmerül a kérdés: ha ez így van, akkor hatékonyak-e azok az elvek, amelyekre a szocializmusban a nemzetiségi politika épül?

T. Cs.: Látni kell az elvek, mint olyanok, azaz az elméletileg megfogalmazott politikai irányvonal és az életben történő gyakorlati megvalósítás közötti választóvonalat. A gyakorlati megvalósítás során az elvek érvényesítése lehet nem teljes mértékű, azokat elferdíthetik, sőt egyszerűen külső fedőlappá válhatnak, ami alatt egy teljesen más jellegű politika rejtőzik.

B. H.: Kifejezően mondván, a seregélydűcbe kakukk költözik, amely még a seregély tojásait is kidobálja onnan, amíg a másik seregély már táplálja is a kakukkfiókákat. A nemzetiségi politika lenini elvei, ha ilyen sors nem is jutott nekik osztályrészüln, átmentek hasonló változásokon.

Ezt megállapította a „nemzetek közötti kapcsolatokról” c. határozat is, amelyet az SZKP XIX. konferenciája fogadott el. A nemzetiségi politikában elért bizonyos sikerek megállapítása után ez a határozat leszögezi: „a tanácsok soknemzetiségű állama létrejöttének kezdeti szakaszára jellemző dinamizmust jelentősen lefékezte és aláásta a lenini nemzetiségpolitika elveitől való eltérés”.

T. Cs.: Ez az eltérés szerintem már abban is jelentkezett, hogy a népek önrendelkezési joga gyakran fikcióvá vált.

B. H.: Nem rajzolódtak ki pontosan a jog alkalmazásának a keretei sem. Mondjuk a Hegyi-Karabahi Autonóm Terület erre a jogra apellál, azt követelve, hogy Azerbajdzsántól kerüljön át Örményországhoz. Azerbajdzsán pedig válaszként figyelmen kívül hagyva az önrendelkezésre vonatkozó utalást, úgy felel, hogy csak

magának a köztársaságnak van joga megváltoztatni határait. Az autonóm terület önrendelkezési jogának keretei egyetlenegy dokumentumban nincsenek pontosan rögzítve. Azaz, ezekben a dokumentumokban nem esik szó arról, hogy az autonóm köztársaságnak, területnek van-e joga az önrendelkezésre, beleértve egészen a kiválást vagy sem. Minden bizonnyal jogászaink is érzékelik ezt a bizonytalanságot, rendezetlenséget. Így például a nemzetek közötti kapcsolatokról folytatott beszélgetés során (Lityerturnaja Gazeta, 1988. augusztus 24.). T. B. Sztarusenko, a SZU Tudományos Akadémiájának levelező tagja aláhúzza, hogy először is, az önrendelkezés egyáltalán nem jelenti az egyik nemzet politikai elkülönítését a másiktól, másodsor pedig azt, hogy a Hegyi-Karabahi Autonóm Terület nem nemzeti-állami, hanem nemzeti-adminisztratív képződmény, amelynek joga a nemzeti önrendelkezésre nem valósulhat meg azon köztársaságtól elkülönítve, amelynek részét alkotja.

T. Cs.: Már szoltunk róla, hogy az önrendelkezés formái különbözőek lehetnek — célszerűségüket a konkrét viszonyok határozzák meg. Természetesen a célszerű megoldás megtalálása nem könnyű dolog. Azonban még egyszer aláhúzom: ha a nemzetek és népcsoportok szövetsége kizárólag az erősebb nemzet érdekeinek alapján és nem az összes partner önkéntes beleegyezéséből kiindulva valósul meg, akkor ez a szövetség nem szilárd.

B. H.: Igen, éppen a beszélgetésünk elején érintett elvekre épülő szilárd kapcsolatokról szól a XIX. pártkonferencia általam már idézett határozata. Ott van szó „a szövetségi köztársaságok és autonóm képződmények jogainak a Szovjetunió és szovjetköztársaságok hatásköre csökkentésével, a decentralizációnak (B. H. kiemelése), egy sor irányító funkcionak helyi szervek részére történő kiszélesítéséről.” Elkülönülés? Feltétlenül. De a párt az önállóság ilyen fejlődését „a köztársaságoknak és autonóm területeknek soknemzetiségű államunk erősítéséért és haladásáért viselt felelősségétől” elválaszthatatlan összefüggésben, azaz az integráció szemzögéből vizsgálja.

T. Cs.: Elmondható, hogy itt szintén megnyilvánul az etnikai reneszánsz... De szükséges megjegyezni, hogy a köztársaságok önrendelkezésének és önállóságának elveiről a Szovjetunióban látszólag sohasem mondtak le.

B. H.: „Látszólag, mintha”... mondta A. N. Jakovlev. És a valóságban? Az elv megvalósítása teljes ellentmondásba került annak lényegével. Időnként erre azért került sor, mert az alapjában véve igaz, helyes elveket erőszakoltan, erőltetetten valósították meg. Ez ellentétes eredményhez vezetett, amit viszont kíváncsként mutattak be. A nemzetek egyre fokozottabban „olvadtak össze”, felvirágoztatásukról — bár dicshimnuszokat zengtek róla — pedig megfélemedtek. A következmény az volt, hogy sem a nemzetek összeolvadása, sem felvirágzása nem következett be. A nemzetek arculata elmosódott, valamiféle meghatározatlan, alaktalan tömeggé kezdtek válni. S mindez egyaránt érintette a kis népcsoportokat és a hatalmas orosz nemzetet. Az internacionalizmus a nemzetek olyan szövetségében jön létre, ahol a fejlődés a nacionalizmustól magasabb fokra emelkedett. De éppen a fejlett nemzetek és nem eldeformálódott etnikai képződmények szövetségéről van szó! Természetes volt, hogy a köztársaságokban, nemzetiségi területeken nőtt az elégedetlenség, konfliktushelyzetek érlelődtek, amelyeket viszont elhallgattak.

A nemzetek és népcsoportok erőszakos asszimilációját nem hirdették fennhangon, csöndben valósították meg, de aki szembeszállt vele, azt reakciós nacionalizmussal, „szocialistaellenes szellemmel”, külföldi hatások általi befolyásolhatósággal vádolták meg.

Egyébként annak az eszköztárnak a megvizsgálása, amelynek igénybevételével eltorzították és más tartalommal rendelkező burokká változtatták a lenini nemzetiségi politikát, terjedelmes téma. Ezt az eszköztárat hosszú ideig alkalmazták, és a maga módján tökéletesítették, ami azonban nem változtatott azon, hogy egyre inkább sablonossá, kevésbé hatékonyá kezdett válni.

T. Cs.: Ennek ellenére helyenként még mindig alkalmazzák, bár formái — természetesen — némileg megváltoztak. Véleményünk szerint ide lehet sorolni az „egységes nemzet” kialakítására irányuló programokat olyan országokban, ahol különböző népcsoportok élnek. Ott azt állítják, hogy az „egységes nemzet” természetes úton, az internacionalista integráció alapján jött létre. A valóságban azonban a nemzeti kisebbségeket erőszakosan asszimilálják, úgy, hogy tisztán adminisztratív úton megváltoztatják személyi okmányaikban nemzetiségüket. Az „egységes nemzet” ilyen megteremtése, a hasonló „internationalizálás” valójában nem más, mint a nemcsak nagyhatalmi keretekben, hanem kisebb méretekben is jelentkezhető szovinizmus álarcának felcserélése.

B. H.: A lenini nemzetiségi politika elveinek ilyen eltorzításáról írtak lapunkban különböző nemzetiségek képviselői. Egyes, volt azerbajdzsán vezetőktől valamikor volt alkalmam az „egységes nemzet” Azerbajdzsánban történő létrehozásának szükségességéről is hallani. Meggyőződésem, hogy szándékaik egyik okát szolgáltatták a hegyi karabahi zavargásoknak.

T. Cs.: Ugyanilyen jellegű jelenségeként értékeljük a Romániában végbemenő eseményeket. Ott a „területrendezést” oly módon találták ki, hogy Erdélyben mintegy 8 ezer falut semmisítenek meg, amelyek nagyobb részét magyarok, németek, szerbek és más nemzetiségek lakják. Ahhoz, hogy 558 városi jellegű agráripari központ számára helyet teremtsenek, a földdel egyenlővé kell válnia régi házaknak, temetőeknek, templomoknak. Azt feltételezték, hogy ez kedvező hatást gyakorol majd a lakosság élelmiszerekkel való ellátására, az életszínvonalra, hozzá fog járulni a falu és város közötti különbség megszüntetéséhez.

B. H.: Mit lehet tenni? Ez a román kormány álláspontja, és a kormány valószínűleg a népjólét saját értelmezéséből indul ki.

T. Cs.: Úgy vélem, nem szabad a gazdasági és társadalmi átalakítások kedvéért a nemzeti kisebbségek diszkriminációjához folyamodni. A magyar parlament abban a dokumentumban, amelyet e kérdéssel összefüggésben fogadott el, rögzítette: „Románia falvai óriási történelmi és kulturális értékeket hordoznak magukban. Az európai és egyetemes anyagi és szellemi kulturális örökség elválaszthatatlan részét jelentik... A terv megvalósítása Románia nemzeti kisebbségei számára anyagi és szellemi gyökereik széttözúsását, közösségeik felborulását, emberi tragédiákat és végső soron erőszakos, erőltetett ütemű asszimilációjukat jelentené.” A Romániából Magyarországra való áttelepülés jelensége tavaly nyáron tömeges jellegűvé vált, s ez megnehezítette a gazdasági és társadalmi helyzetet Magyarországon. Természetesen országunk arra kényszerült, hogy tiltakozzon a romániai magyarok jogainak megsértése ellen.

B. H.: Mint tudjuk, a nyáron Aradon találkozóra került sor a két ország vezetői, Grósz Károly és Nicolae Ceausescu között.

T. Cs.: A találkozóan egy sor kérdésben sikerült megállapodni. Olyanokban, mint az országaink közötti gazdasági együttműködés élénkítése, a kulturális és történetész vegyesbizottság munkájának felújítása, a turizmust akadályozó tényezők felszámolása. A román tárgyalópartnerek azonban továbbra is kétségbe vonják Magyarország azon jogát, hogy felelősséget érezzen a Romániában élő magyarok sorsáért, nem osztják az ott élő települések „rekonstrukciójával” kapcsolatos aggodalmakat sem. Igaz, itt született megállapodás arról is, hogy magyar küldöttségek a helyszínen tanulmányozhatják a „rekonstrukció” megvalósítását.

Mindent egybevetve mi rendkívül lényeges, pozitív dolognak tartjuk azt a tényt, hogy hosszú szünet után felújításra került az országaink közötti legmagasabb szintű párbeszéd. Ez reményt ad a jövőre nézve, a remény azonban csak akkor valósulhat meg, ha a szóbeli megállapodások gyakorlati tettekké válnak.

B. H.: A szocialista országok közötti nemzetiségi viszonyokra még visszatérünk, de addig, továbbra is az „egységes nemzet” témájánál maradván, másik oldalról szeretném ezt a kérdést megközelíteni. Amikor az „egységes nemzetet” kényszerítő módon hozzák létre, akkor előfordul, hogy az internacionalizmus burka alatt na-

cionalizmus, sőt birodalmi törekvések rejtőznek. Mint mondotta, Magyarország határain kívül él minden harmadik magyar. Örményország határain kívül — a Szovjetunió más területein, Franciaországban és USA-ban, Argentínában stb. — található az örmények fele. Az azerbajdzsánok hatvan százaléka pedig Iránban él. Felmerül a kérdés: ezek a különböző területeken, államokban élő emberek egy nemzethez tartoznak-e vagy sem? Elismerem, hogy ezen töprengve belekukkantottam a meghatározások magyarozatával foglalkozó ún. „kánoni” könyvekbe. A szovjet filozófiai szótárban a nemzet szócikknél az áll, hogy meghatározó jellemzői közé tartozik az általa elfoglalt terület egysége is. És ezért kell egymástól elkülöníteni a nemzet és nemzetiség fogalmát. Azaz, ha ezt a meghatározást követjük, akkor a saját államaikban, köztársaságukban élő magyarok vagy örmények a nemzet képviselői, míg más országokban élő testvéreik egy ranggal alacsonyabb közösséghez, a nemzetiséghez tartoznak. De tudom, hogy ezzel a Hegyi Karabahban élő örmények nem értenek egyet. Ők magukat — bár nem Örményországban élnek — az örmény nemzet részének tekintik. Őn is egy nemzetről beszél, amelybe beletartozik a Földön élő összes magyar.

T. Cs.: A nemzetekről, etnoszokról, etnogenézisről szóló tudomány szerintem a marxista társadalomtudomány legzavarosabb, legbonyolultabb területe. A tudósok rendszerbe foglalják az anyagot, meghatározzák, hogy mi a nemzet, nemzetiség, az élet pedig nem fogadja be ezeket a meghatározásokat.

Az etnikai problémák, kérdések birtokbavétele, elsajátítása vitákon keresztül, ellentétes vélemények ütköztetése útján kell hogy végbemenjen, nálunk pedig vonalzóval jelölik ki az elméletet, és minden olyan állítást, amely a kidolgozott dogmával ellentétes, megfosztják polgárjogától.

B. H.: Úgy, ahogy ez történt — mint arról szóltunk — L. N. Gumiljov elméletével is.

T. Cs.: A nemzethez való tartozás kritériumaival is bonyolult a helyzet. Az USA 1 millió 700 ezer állampolgára a magyar nemzethez tartozónak vallotta magát, bár közülük csak mintegy 700 ezren beszélnek magyarul. Tehát számukra a nemzethez való tartozás kritériumai között sem a terület, sőt még a nyelv sem szerepel. Vegyük ilyen kritériumnak a kultúra, szokások egységét? De ha megnézzük az erdélyi magyaroknak a román és német kultúrával kölcsönhatásban kialakult kultúráját, látható, hogy az mennyire eltér a Magyarország területén élő magyarok kultúrájától. Bár vitathatatlan, hogy kulturális sajátágaik ellenére, az erdélyi magyarok a magyar etnosz szerves részét jelentik.

B. H.: Talán a nemzeti jelleg lehet ilyen kritérium? Bár ez meg már teljesen homályos, megfoghatatlan jelenség. S. Sz. Averincev szovjet tudós az orosz nemzeti jelleg kutatásához egészen a forrásokig viszonyulva fogott hozzá, és megállapította az eltéréseket az orosz nemzeti és bizánci lélek között. A keresztény ideológiát az oroszok a kelet-rómaiaktól (bizánciaktól) vették át és bár ez az ideológia kétségtelenül hatott az orosz nemzeti jelleg kialakulására, de nem tette őket a rómaiakhoz hasonlóvá... Egyébként a tudós elképzeléseibe számos olyan utalást fűz, amelyek azok szubjektív jellegére vonatkoznak, a nemzeti jelleget nagyon nehéz objektív módon értékelni.

T. Cs.: Úgy vélem, hogy nálunk az etnopszichológia, pontosabban az etnoszociopszichológia terén nem kevés sikert ért el Csepeli György. Nagyon érdekesek például azok a kutatásai, amelyek az embereknek a nemzeti szimbólumokhoz való viszonyát vizsgálják: ezeknek a viszonyoknak a figyelmen kívül hagyása sokba került a politikusoknak. De összességében csak azt konstatálhatjuk, hogy a nemzeti hovatartozás megállapításának kritériumai még nincsenek kidolgozva. Elképzelhető, hogy a nemzeti hovatartozásnak az illető részéről történő kijelentése, vállalása a fő kritérium.

B. H.: Mindenesetre a nemzethez való tartozás érzése az emberiség lelkivilágának fontos összetevője marad. Egy beszélgetés során egyszer már kellett arról szólnom, hogy ha a személy tudatában gyengül a filozófiai világkép, az erkölcsi

kódex szerepe, akkor a nemzeti érzés különösen fontos helyet kezd elfoglalni. Egy nemzethez való tartozás érzése — arra irányuló óhaj, hogy az emberek pontosabban meghatározzák helyzetüket az életben, megtalálják gyökereiket. Az ember egy nemzethez tartozva már nem érzi magát olyan levélként, amely, ki tudja, melyik fáról szakadt le, és hová száll, hanem a fa az erdő részét képezi. Az etnikai reneszánszot minden valószínűség szerint éppen ilyen érzések újjászületése is magyarázza.

T. Cs.: Kifejező hasonlatok segítségével nem lehet mindent pontosan megérteni, de ha folytatjuk az Ön által felvetett analógiát, akkor a nemzetnek van törzse, hajtásai, ágai... És mi népünk azon részét, amely a Magyar Népköztársaságban él, anyanemzetnek, azaz törzsnek, míg a más országokban élő magyarokat a törzssel kapcsolatban álló korona részének nevezzük.

B. H.: Így talán némileg leegyszerűsítjük a dolgot. Nagyon bonyolult annak az embernek a helyzete, aki egy nemzethez tartozónak érzi magát, ám olyan országban él, ahol ő és a vele azonos nemzetbeliek nemzeti kisebbséget alkotnak. Az ilyen embernek mintha kettős etnopolitikai kötődése lenne.

T. Cs.: Sőt három... Először egy ilyen embernek kétségkívül azon ország állampolgárának kell éreznie magát, ahol él, és ennek megfelelően kell cselekednie; másodsor köztödik etnászához — annak kultúrájához, nyelvéhez, szokásaihoz; harmadszor számára egyáltalán nem elhanyagolható az azon állam iránti kötődés, ahol anyanemzete található.

B. H.: Azonban nem fogják-e ilyen esetben az adott ország fő nemzetének képviselői ezt az embert valamiféle belső emigránsnak tekinteni?

T. Cs.: Természetesen az ilyen hármass köttödéss konfliktusokhoz vezethet, de helyes nemzetiségi politika esetén ezek teljes mértékben kezelhetők, feloldhatók. Itt véleményünk szerint egy olyan lenini elvrr kell emlékeztetni, amelyet túl gyakran a feledés homályában hagynak. Lényege ennek abban van, hogy az uralkodó nemzet a nemzeti kisebbséggel szemben nemhogy asszimilációs, hanem, ha úgy tetszik, disszimilációs politikát köteles folytatni, azaz olyat, amely megakadályozza a kis nemzetnek a nagygal történető összeolvadását.

B. H.: De hol van itt az internacionalizmus? Hol van a nemzetek összeolvadása?

T. Cs.: Éppen itt, itt jelentkezik a magas fejlődési szint, a nemzetek felvirágzásának körülményei között megvalósuló valódi internacionalizmus dialektikája. Az uralkodó nemzet és különösképpen politikusai kötelesek megérteni a nemzeti kisebbség pszichológiáját. Ez a pszichológia törekeny, gyenge, érzékeny. Azt, amit a nemzeti többség képviselői csak a butaság, a bürokratizmus megnyilvánulásaként fognak fel, a nemzeti kisebbség feltétlenül a nemzeti sértés színeivel ruhazza fel, és nem szabad azért hibáztatni. Pszichológiájának ilyen az objektív sajátossága.

B. H.: A nemzeti kisebbség e pszichológiai sajátosságainak meg nem értését tapasztaltam az azerbajdzsánoknál a Hegyi-Karabah örmény lakosaival szemben, és az örményeknél Örményország azerbajdzsán lakosainak vonatkozásában. Az azerbajdzsánok azt mondják: „Min sértődnek meg az örmények? Ez nincs nekik, az hiányzik, nem állítják helyre az emlékműveket... Azerbajdzsán más térségeiben még rosszabb a helyzet, hol van itt nemzeti sértés?” Az örmények pedig így szólnak a náluk élő azerbajdzsánokról: „Egyszerűen azt akarják, hogy a tenyerünkön hordjuk őket. Hogy jobban viszonyuljunk hozzájuk, mint magunkhoz.”

T. Cs.: Igen, igen, éppen így kell a kisebbségeket kezelni. Csak akkor fogják képviselőik az uralkodó nemzetel egyenrangúnak érezni magukat. A kisebbség nem könnyű helyzetét a többséghez képest kiegészítő, pluszjogokkal kell kiegyenlíteni. Ez nem jogegyenlőség! A valódi nemzeti jogegyenlőség csak éppen így jöhet létre. És erre különösen akkor fontos emlékezni, amikor valamilyen népcsoport egy másik állam, köztársaság kereteibe az önrendelkezési elv megsértésével került.

B. H.: Miben állhat ez a sértés?

T. Cs.: Abban, hogy az embereket annak idején nem kérdezték meg, kíván-

nak-e az adott állami formáció kereteiben élni vagy sem. Nem tartottak referendumot, különböző magas megfontolások alapján helyettük intézkedtek — s a dolgot lezárták. De ha már az önrendelkezési jogot annak idején nem biztosították, akkor legalább a nemzeti kisebbség iránti pótlólagos figyelemmel, kiegészítő jogokkal fizessenek érte, különben szilárd szövetség velük nem fog kialakulni.

B. H.: És még mi nem fordult elő! A nemzeti kisebbségek által lakott területeken nemcsak az anyanyelvi iskolákat zárták be, nemcsak kulturális emlékeket romboltak le, de még arra is kényszerítették őket, hogy jóváhagyják az ilyen cselekedeteket, hogy hálájukat fejezzék ki az uralkodó nemzetnek, hogy váljanak — ha csak szavakban is — annak hazafiáivá.

T. Cs.: Úgy vélvén, hogy ezzel erősödik az internacionalista integráció, pedig valójában ez ugyanúgy csak az erózióhoz vezet, mint ahogy a nemzetiségi problémák elhallgatása sem eredményezi azok megoldását. A gőz csak gyülemlik-gyülemlik a lezárt fedő alatt, és aztán szétrobbantja a kazánt.

A nemzeti önmegvalósításban megtört kisebbség képviselői sohasem lesznek lojálisak a rájuk nyomást gyakoroló többséghez. Másik oldalról ugyanakkor, normális nemzetek közötti kapcsolatok körülményei között a kisebbség köteles korrekt viszonyt tanúsítani a többség iránt, ha az helyes politikát folytat. Mert az is előfordul, hogy a nemzeti kisebbség az általa lakott körzetekben diszkriminatív módon kezeli a többség képviselőit. A szerepek felcserélődnek — az eredmény pedig egyformán rossz. Mindkét félnek érdekében áll annak tiszteletben tartása, amit a szakirodalomban az etnoszok finom (kényes) pszichológiai egyensúlyának neveznek.

B. H.: Azonban a kisebbség javára folytatott disszimiláció az állam meggyengülésével, a többségi nemzet tekintélyének elvesztésével fenyegethet.

T. Cs.: Mi úgy véljük, hogy például a mi államunk gyengébb, a magyar kultúra pedig szegényebb lenne, ha a Magyar Népköztársaság területén élő különböző nemzetiségek — a szentendrei szerbek, a budai németek, a békési szlovákok, a méhkeréki románok — nem éreznék magukat szabadnak és egyenlő jogúnak. Ha minden nemzeti kisebbségnek megvan a lehetősége, hogy önmaga maradjon, akkor ezen nyer a többségi nemzet és maga az állam is.

B. H.: Nálunk vannak emberek, akik azt állítják, hogy a „nemzetiségi végeket” előnyben részesítve, a sovinizmus elleni harc jegyében felelőtlen elemek támadást hajtottak végre az orosz etnosz, az orosz kultúra sajátosságai ellen, amit ez utóbbi jelentősen megszenvedett.

T. Cs.: Én több évet a Szovjetunióban dolgoztam, és remélem, ez lehetővé teszi számomra, hogy önálló véleménnyel rendelkezsem e kérdéstről. Igen, az orosz kultúra — emlékei, helyzete, azok a térségek, ahol ez a kultúra fejlődött, alakult — nem kevés kárt szenvedett. Ezeket kárpótolni kell. Az erre irányuló törekvést — úgy vélem — jogosnak és nemesnek kell tekinteni, és semmi alap nincs arra, hogy a sovinizmus bélyegét üssék rá. Azonban szerintem éppen ilyen minősítést érdemelnek azok a törekvések, amelyek az orosz népet világot megmentő messiásként próbálják beállítani, ugyanúgy az az igyekezet, amely a kis népeknek a „nagyobb testvér” iránti hála feltétlen kifejezésére ösztökél.

Személyesen ismerem Gennagyij Ajszi — szerintem európai rangú — csuvas költőt. Munkássága ismert és elismert nálunk. Az orosz kultúra, az orosz nyelv Ajszinak nagyon sokat adott. Azért írja oroszul verseit, mert ahogy maga mondta, csuvas nyelven nem tudja szabatosan kifejezni azokat a filozófiai fogalmakat, amelyek költészetében előfordulnak. Azonban megtörtént, hogy Gennagyijt a szovjet hazafiság hiányával vádolták, mivel műveiben nem lelték fel a „nagyobb testvér” iránti kincstári hála kifejezését. Ilyen módszerekkel bizonyára nem lehet erősíteni a szovjet nép által megtestesített történelmi közösség egységét.

B. H.: Igen, éppen a történelmi közösséget, mert nálunk fordult elő az, hogy sikerült a szovjet nemzetet is „megtalálni”. Az etnikai folyamatok ilyen profanizálásától, ugyanúgy, mint a zsidók és szabadkőművesek ellen kereszties hadjáratot hirdető ideológiától a szovjet nép, a Szovjetunió presztízse, sőt a szocializmus presztízse

tízse nem kis kárt szenved. Nekem általában az a benyomásom, hogy ha az általa érintett etnikai reneszánsz a nemzeti elmaradottság olyan jelenségeinek a konzerválásához kapcsolódik, mint a Nyugat iránti állítólag törzsökös orosz megvetés, a női méltóságnak a muzulmán törvények szerinti megalázása és a hasonló „sajátosságok” más megnyilvánulásai — akkor nehéz lesz nem összekeverni a reneszánszt a reakcióssággal.

T. Cs.: Az etnikai reneszánsz a mi értelmezésünkben a nemzetek minden oldalra kiterjedő fejlődését, haladását feltételezi. Ha a nemzetek nem fognak az idővel szinkronban haladni, ha nem biztosítják a személyiség jogainak mindenoldalú fejlődését és tiszteletben tartását, akkor nem reneszánsz, hanem hanyatlás, degradáció fog bekövetkezni. De a nemzet valódi előrehaladása is csak a nemzeti érdekekkel összhangban, és nem egységesített, uniformizált küllemben valósulhat meg. Mi ezt úgy értelmezzük, hogy a szocializmus mindig nemzeti keretekben fejlődik.

MINDENKIT ÉRINT

B. H.: Önnek az az állítása, hogy a szocializmus — kifejezésével élve — nemzeti keretek között fejlődik, összhangban van pártunk vezetőinek kijelentéseivel. „Az ország, a társadalom társadalmi-gazdasági fejlődésével kapcsolatos kérdések megoldása legsikeresebben nemzeti formákon keresztül történik”, mondta A. N. Jakovlev. De nem vezet-e az ilyen megközelítés ahhoz, hogy a nemzeti problémák, melyekbe — mint mondtuk — országaink ütköznek, mindig csak az adott ország belügyének maradnak, vagy ha két partnert érintenek, akkor kétoldalú alapon kerülnek rendezésre? Egyébként pedig a szocialista közösség a maga KGST-jével, Varsói Szerződésével és Politikai Tanácskozó Testületével államközi szintű integrációs formát jelent, és az, ami egy tagországot érint, az érinti a többi is. Ilyenformán nem lenne-e értelme bizonyos, közös tekintélyünket zavaró nemzetiségi problémákat együttesen legalább megvitatni?

T. Cs.: Valószínűleg így van. A mi közösségünk mintha eddig legalábbis elhárítaná magát a nemzetiségi problémáktól, kizárólag úgy értékelvén azokat, hogy azok egy vagy két ország kizárólagos belügyét jelentik. Az pedig igaz, hogy ezeknek a problémáknak az egyik vagy másik országban történő rendezésétől a szocializmus egész ügyének tekintélye függ.

Lehet-e például kizárólagos belügynek tekinteni a valamelyik ország atomerőművében bekövetkezett balesetet? Nem, hiszen a baleset következményei kihatnak a szomszédokra, az egész világra. És annak, ami valamelyik országban a nemzeti kisebbséggel történik, mindannyiunkat nyugtalanítania kell, de különösen az anyanemzetet, amelynek ez a kisebbség egy elágazását jelenti. A nemzeti kisebbségek jogai elleni támadást bizonyos mértékig úgy is lehet tekinteni, mint az anyanemzet tagjai elleni merényletet. A törzs állapota attól függ, mennyire egészségesek az ágai.

B. H.: Itt felmerül a határok kérdése. Amikor a „harmadik világról” beszélünk, megállapítottuk a határok igazságtalanságát, amelyeket a fiatal államoknak a gyarmatosítás hagyott örökül. De ma kifogások merülnek fel egyes állami-nemzeti és adminisztratív-nemzeti képződmények közötti határok miatt is, mondjuk, a Szovjetunióban (a húszas-harmincas években túlságosan siettek a határok megvonásával), a szocialista közösségek kereteiben... Hogyan kezeljük ezeket? Rendezzük át a határokat?

T. Cs.: Semmi esetre sem! Az igazságot be kell ismerni, de a józanságot mind a múlt, mind a jelen vonatkozásában meg kell őrizni. Például, ha az államhatárok meghatározásánál ma abból indulnánk ki, hogy ki érkezett hamarabb ebbe vagy abba a térségbe, akkor se vége, se hossza nem lesz a háborúknak, konfliktusoknak. Az olyan megközelítés, hogy „ez a mi földünk, ti pedig két évszázada jöttetek ide,

alá kell hogy vessétek magatokat nekünk" — nem felel meg a mai politikai tárgyalások kultúrájának.

B. H.: Ezzel kapcsolatban még egyszer idézném G. V. Sztarusenkót, a SZU Tudományos Akadémiája póttagját: „Mivel a föld lakossága állandóan változtatta a helyét, és a vándorlás tovább folytatódik, valószínűleg kevés olyan terület lehet találni, amelyre egyidejűleg azonos megalapozottsággal ne több nép tarthatna igényt”. Ezért a „történelmi határookra” való hivatkozást nem lehet ellentmondást nem tűrő bizonyítékként kezelni. A nemzetközi kapcsolatban olyan gyakorlat alakult ki, hogy maximális mértékben megőrizték azokat a határokat, amelyek az állam kialakulásakor léteztek.

T. Cs.: Igen, mi úgy véljük, hogy a nemzetiségi politika lenini elvei között szükséges beszélni a nemzetek önrendelkezési jogáról a már létező, kialakult területi határokon belül. És nem a határok megváltoztatásával, hanem — ahogy megfogalmazták — különösen széles körű állampolgári jogok érvényesítésével kell a nemzeti kisebbségek önrendelkezését biztosítani. A demokrácia fejlődése az, ami fő jelentőséggel bír a nemzetiségi kérdés megoldásához bármelyik országban. Úgy ítéljük meg, hogy az országainkban fennálló politikai rendszerek még szűkek a lenini nemzetiségpolitika elveinek megvalósításához, és hogy ezeket a rendszereket tökéletesíteni kell. Így bár e rendszerek saját nemzeti kereteikben fognak létezni és fejlődni, egyre világosabban kezdenek kirajzolódni a megközelítésbeli azonosságok, például a nemzetiségi problematikában. Ezt a kérdéskört véleményünk szerint jó lenne időről időre együtt megvitatni a KB-titkárok tanácskozásán, sőt a VSZ PTT ülésein is, azzal, hogy e problematikában közös, a közösség minden tagja számára érvényes elvi álláspontokat dolgozzunk ki...

B. H.: Tehát azt akarja mondani, hogy országainkban a nemzetiségi problematikát illetően egyelőre pragmatikus megközelítés érvényesül — akkor foglalkoznak vele, amikor elkezd „égetővé” válni, ahogy mondani szokás, és akkor is mindenki a maga módján. Szükség pedig arra van, hogy egyrészt tudományos, másrészt állami megközelítés érvényesüljön. Az SZKP XIX. pártkonferenciáján erről volt szó. Mint ismeretes, ott elhangzott, hogy nálunk az országban a nemzetiségek ügyeivel, és a nemzeti viszonyokkal kapcsolatban egy speciális állami szervet és ugyanennek a problémának szentelve egy országos tudományos központot kell létrehozni.

T. Cs.: Mindezt ismét csak egy országban tervezik, pedig célszerű lenne az egész közösségre gondolni. Tavaly a VSZ PTT varsói ülésén küldöttségünk javaslatot tett arra, hogy a szervezet keretein belül hozzunk létre egy, az emberi jogokkal és humanitárius kérdésekkel foglalkozó munkabizottságot. A munkabizottság figyelme kiterjedhetne az országainkban élő nemzetiségek jogaira is.

B. H.: De vajon egy ilyen bizottság munkája következményeként nem fog-e megnyilvánulni egyes államok beavatkozása mások belügyeibe?

T. Cs.: Úgy tűnik, ettől nem kell félni. Korunkban sem az abszolút nemzeti önállóság, sem az abszolút bezárkózás nem lehetséges. Változik a teljes szuverenitás felfogása, ezen szintén el kell gondolkodni. A kölcsönös függőség a nemzetközi kapcsolatok, a szuverén államok közötti kontaktusok meghatározó vonásává vált, és ez, ha úgy tetszik, a mai etnikai reneszánsznak szintén jellemző vonása.

B. H.: Ezt a jelenséget Nyugat-Európában is nyomon követhetjük. A Közös Piac tagállamai teljes mértékben meghatározott nemzeti önállóságuk mellett egyidejűleg elég érzékelhetően haladnak előre az integráció útján.

T. Cs.: Igen, működik az Európai Parlament, hamarosan megjelenik a minden ország számára közös útlevél, a határok egyre inkább viszonylagossá, feltételessé válnak. Nálunk pedig jószomszédi határaink továbbra is „lakat alatt” vannak, noha tudjuk, hogy a Szovjetunióban jelentősen könnyítették a szocialista országokba való kiutazást. A határok még mindig elválasztanak bennünket, pedig össze kellene hogy kössenek. A fennálló helyzetben nehezen tud előrehaladni a KGST-n belüli gazdasági integráció, a vegyes vállalatok helyzete továbbra sem könnyű... Min-

den bizonyos el kell gondolkodni az államközi érintkezésnek minden ország számára közös szabályairól.

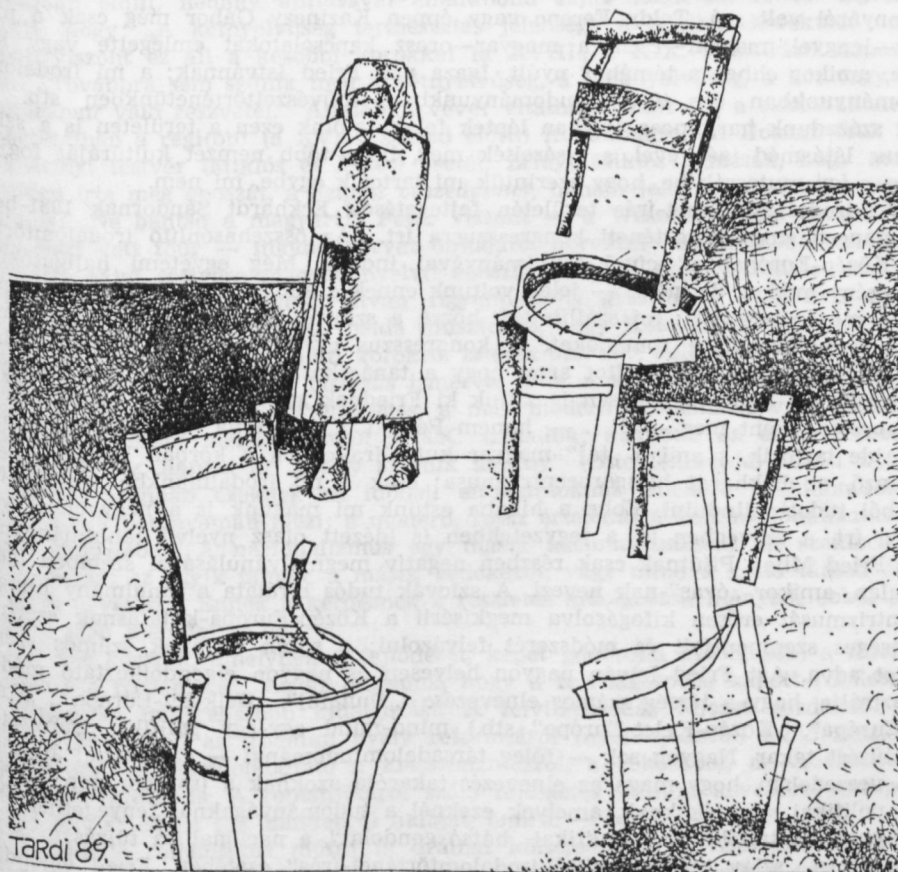
B. H.: És minden bizonyos a nemzetek, nemzeti kisebbségek mindenki által elismerendő jogairól, hogy ezeket ne csak az egyik vagy másik ország belpolitikája, hanem mindenki által elfogadott szerződések határozzák meg.

T. Cs.: Mindamellettenek nemcsak általános jellegű szerződések, hanem részletes jogi megállapodások, jogi kódexek útján kell történnie. Az alap ehhez megvan — a helsinki tanácskozás Záróokmánya. Ez a dokumentum többek között megállapítja: „A tagállamok, elismerve azt a hozzájárulást, amit a nemzeti kisebbségek vagy regionális kultúrák az államok közötti együttműködéshez a kultúra különböző területein nyújthatnak, abban az esetben, ha területükön ilyen kisebbségek vagy kultúrák találhatók, készek elősegíteni e hozzájárulást tagjaik törvényes érdekeinek figyelembevételével.”

A nemzeti kisebbségek jogainak részletes kódexe nagyon fontos nemzetközi dokumentum lehetne, amely hatalmas humanitárius jelentőséggel bírna.

B. H.: Bizonyára ki lehet jelteni, hogy egy ilyen dokumentumban jogilag lehetne rögzíteni az etnikai reneszánsz szellemét, amelyet ne jelmondat formájában fogalmazzunk meg: magunkkal lenni, mindenkivel lenni.

T. Cs.: Itt mi Önnel, úgy tűnik, egyetértésre jutottunk.

TARDI SÁNDOR RAJZA